

РОЗДІЛ 1

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА; ІСТОРІЯ ПОЛІТИЧНИХ І ПРАВОВИХ УЧЕНЬ

УДК 342(44)+342.565.2:342.72+349.6

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2025-6/1>

ЕКОЛОГІЧНІ ПРАВА У СУДОВІЙ ПРАКТИЦІ КОНСТИТУЦІЙНОЇ РАДИ ФРАНЦУЗЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ

ENVIRONMENTAL RIGHTS IN THE JUDICIAL PRACTICE OF THE CONSTITUTIONAL COUNCIL OF THE FRENCH REPUBLIC

Бадида А.Ю., к.ю.н.,

доцентка кафедри теорії та історії держави і права

Державний вищий навчальний заклад «Ужгородський національний університет»

Питання нерозривного зв'язку екологічних прав з іншими правами людини є очевидним у XXI столітті. Спостерігається формування міжнародного консенсусу щодо визнання права на здорове довкілля, заохочуючи держави до їх гарантування. Однією з таких країн є Французька Республіка, а судова практика Конституційної ради є тому підтвердженням.

Метою цієї статті є аналіз економічних прав у Французькій Республіці через призму рішень Конституційної ради – органу конституційної юрисдикції, а також так зване «розширення» розуміння прав людини у Франції, зокрема, завдяки тлумаченню преамбули Економічної хартії від 2005 року.

Розширюючи компетенцію законодавця, яка передбачена ст. 34 Конституції 1958 року, щодо визначення базових засад збереження довкілля, редакція Конституції від 1 березня 2005 року надала Екологічній хартії конституційного значення. Таким чином, були закріплені нові права, відмінні від тих, що передбачені Декларацією прав людини і громадянина 1789 року та Преамбулою Конституції 1946 року. Важливо розуміти, що не усі положення цієї Хартії мають однакову сферу дії, іншими словами, встановлюють права або свободи, порушення яких можна посилатися на підтримку QPC (пріоритетне питання конституційності).

У 2020 році Конституційна рада підтвердила конституційну цінність захисту навколишнього природного середовища, а у рішенні від 12 серпня 2022 року вона прирівняла збереження навколишнього середовища до розряду фундаментальних інтересів нації.

Зроблено висновки, що право кожного жити у збалансованому середовищі є суб'єктивним правом, а екологічні права тісно пов'язані з правами людини. У свою чергу, національні суди, у тому числі суди конституційної юрисдикції, стали першочерговими гарантами екологічних прав.

Ключові слова: права людини, екологічні права, Французька Республіка, Конституційна рада, судова практика, Екологічна хартія, пріоритетне питання конституційності (QPC), аргументація.

The question of the inextricable connection between environmental rights and other human rights is obvious in the 21st century. The formation of an international consensus regarding the recognition of the right to a healthy environment is being observed, encouraging states to guarantee it. One of these countries is the French Republic, and the jurisprudence of the Constitutional Council is proof of that.

The purpose of this article is to analyze economic rights in the French Republic through the prism of the decisions of the Constitutional Council, a body of constitutional jurisdiction, as well as the so-called «expansion» of the understanding of human rights in France, in particular, thanks to the interpretation of the preamble of the Economic Charter of 2005.

Expanding the competence of the legislator, which is provided for in Art. 34 of the Constitution of 1958, regarding the determination of the basic principles of environmental protection, the revision of the Constitution dated March 1, 2005 gave the Ecological Charter constitutional significance. Thus, new rights, different from those provided by the Declaration of the Rights of Man and Citizen of 1789 and the Preamble of the Constitution of 1946, were enshrined. It is important to understand that not all provisions of this Charter have the same scope, in other words, establish rights or freedoms, the violation of which can be invoked to uphold the QPC (priority constitutionality issue).

In 2020, the Constitutional Council confirmed the constitutional value of the protection of the natural environment, and in a decision dated August 12, 2022, it equated the preservation of the environment to the category of fundamental interests of the nation. It is concluded that everyone's right to live in a balanced environment is a subjective right, and environmental rights are closely related to human rights. In turn, national courts, including courts of constitutional jurisdiction, have become primary guarantors of environmental rights.

Key words: human rights, environmental rights, French Republic, Constitutional Council, judicial practice, Environmental Charter, priority question of constitutionality (QPC), argumentation.

У XXI столітті важливим питанням є не лише міжнародний захист навколишнього природного середовища шляхом прийняття законів, а також право на повагу до довкілля, яке поступово визнається основним правом людини. Таке «новоспечене» право не може поки що бути визначеним з достатньою точністю, тож основний тягар у реалізації цього права лягає на судові органи.

Поняття права на довкілля беруться тлумачити вчені, зокрема, французькі. Наприклад, А. Кіс розуміє вказане право як процесуальне право, роз'яснюючи його як обов'язок органів державної влади допомагати тим, хто зазнав шкоди під час користування цим правом [1].

Права людини у Французькій Республіці гарантуються не лише Конституцією 1958 року, а досить

широким спектром джерел, що зветься «блоком конституційності». Фактично це є широке розуміння конституції, адже крім конституційного тексту значення конституції мають Декларація прав людини і громадянина 1789 року, Преамбула Конституції 1946 року, основоположні принципи, визнані законами Республіки, Екологічна хартія 2004 року [2, с. 12]. У зв'язку з тим, що положення Екологічної хартії (Закон «Про хартію навколишнього середовища» від 1 березня 2005 року) мають цінність конституції у Франції, видається актуальним проаналізувати гарантування екологічних прав у цій державі. Напрямок дослідження буде скеровано до рішень Конституційної ради Франції (орган конституційної юрисдикції), у яких містяться

правові позиції щодо гарантування та розгортання екологічних прав людини.

Звертаючись до Екологічної хартії, варто відзначити, що крім положень десяти статей, вона включає сім параграфів. Звертаємо увагу на те, що не усі положення Екологічної хартії мають однакову сферу дії. Декотрі положення не встановлюють права чи свободи, гарантовані Конституцією, відповідно, «на них не можна посилається на підтримку пріоритетного питання конституційності (QPC) на підставі статті 61–1 Конституції» (п. 5 рішення) [3].

Якраз Конституційна рада у своїх рішеннях визначає ті статті, які розміщені у одній ієрархії з Конституцією, тобто встановлюють права чи свободи, гарантовані Конституцією. Підкреслюємо у даному дослідженні, що лише ці статті Екологічної хартії мають конституційну цінність, іншими словами, встановлюють права або свободи, порушення яких можна посилається на підтримка QPC (пріоритетне питання конституційності):

Ст. 1 – право жити в збалансованому середовищі, яке поважає здоров'я;

Ст. 2 – обов'язок брати участь у збереженні та покращенні навколишнього середовища;

Ст. 3 – обов'язок запобігати або обмежувати шкоду навколишньому середовищу;

Ст. 4 – сприяти відновленню довкілля;

Ст. 7 – право на участь у розробці державних рішень, що впливають на навколишнє середовище. Тож, відповідальністю законодавця та, у межах, визначених законом, адміністративних органів є визначення, відповідно до принципів, викладених у Хартії, способів реалізації цих положень [4].

Додамо, що ст. 6, що стосується вимоги щодо сприяння сталому розвитку, не встановлює право чи свободу, які гарантовані Конституцією, можуть бути використані в рамках QPC (рішення № 2012-283 QPC від 23 листопада 2012 р.) [5]. В апіорному контролі Конституційна рада вважає, що законодавець має визначити умови реалізації цього положення (рішення № 2013-666 DC від 11 квітня 2013 р.) [6].

У рішенні Конституційної ради від 31 січня 2020 року йдеться про формулювання мети захисту навколишнього середовища, яка виведена з Преамбули Екологічної хартії. Конституційна рада, розглянувши пріоритетне питання конституційності (QPC), вважає, що, ухвалюючи положення, які забороняють виробництво, зберігання та обіг у Франції засобів захисту рослин, що містять активні речовини, не схвалені Європейським Союзом, законодавець мав на меті ! яка може бути спричинена розповсюдженням активних речовин, що містяться у відповідних продуктах (п. 9 рішення). Перешкоджаючи таким чином компаніям, заснованим у Франції, брати участь у продажу таких продуктів у будь-якій точці світу і, отже, опосередковано, завдавати шкоди, яка може виникнути внаслідок цього для здоров'я людини та навколишнього середовища, і навіть за межами Європейського Союзу, виробництво та продаж таких продуктів, ймовірно, буде дозволено, законодавець надав свободу здійснювати напади, які тісно пов'язані з цілями конституційної цінності охорони здоров'я та навколишнього середовища (п. 10 рішення). На останок, відстрочивши до 1 січня 2022 року набрання чинності заборони на виробництво, зберігання або обіг засобів захисту рослин, що містять несанкціоновані діючі речовини, законодавець залишив для компаній, на які вона поширюватиметься, строк трохи більше трьох років, щоб відповідно адаптувати свою діяльність (п. 11 рішення). Таким чином, шляхом прийняття оскаржуваних положень законодавець забезпечив узгодження, яке не є явним дисбалансом між свободою підприємницької діяльності та цілями конституційної цінності захисту довкілля та здоров'я (скаргу на невизнання цієї свободи слід відхилити, вважає Рада) [7]

[8, с. 176]. Підкреслимо, що саме рішенням від 31 січня 2020 року Конституційна рада вперше визначила цілі конституційного значення – захист навколишнього середовища, спільної спадщини людей. Ба більше, Конституційна рада апелює до того, що захист загальної спадщини людей, беручи до уваги шкоду, завдану навколишньому середовищу та здоров'ю людей, дозволив врахувати вплив діяльності, що здійснюється у Франції, на навколишнє середовище за межами держави.

Важливо зазначити, що цілі конституційного значення – це керівні принципи, видані Конституційною радою, надані законодавцю. Вони не встановлюють права, але дозволяють Раді обмежувати певні конституційні принципи з метою надання певним іншим конституційним правам чинності. Їх не слід плутати з принципами конституційної цінності (PVC), які є принципами, встановленими Конституційною радою і дотримання яких вимагається як від законодавця, так і від інших органів держави. Вони самі по собі є правовими стандартами [9].

Своїм рішенням від 12 серпня 2022 року щодо конституційності закону про купівельну спроможність Конституційна рада відзначила новий етап у конституційному визнанні прав і обов'язків у питаннях навколишнього середовища та клімату, і, по суті, розширила сферу дії права на навколишнє середовище, яке передбачено ст. 1 Екологічної хартії. Як зазначено в п. 6 рішення, яке коментується, ст. 29 зазначеного закону стосується режиму дозволу та продовження експлуатації плавучого LNG-терміналу. Ст. 30 містить процедурні правила, що застосовуються до проекту встановлення плавучого терміналу СПГ на території порту Гавр.

Це рішення передбачає два застереження щодо тлумачення, сформульовані Радою, які стосуються надзвичайних заходів для захисту купівельної спроможності:

1) до створення плавучого LNG-терміналу (ст. 29 і 30 оспорюваного Закону) (плавучий LNG-термінал – це судно, яке виконує функцію установки для переробки скрапленого природного газу, пришвартоване в порту, де воно з'єднане трубопроводом з мережею транспортування природного газу. З огляду на його призначення та наслідки встановлення та введення в експлуатацію плавучого LNG-терміналу, ймовірно, завдасть шкоди навколишньому середовищу [10];

2) збільшення ліміту викидів парникових газів, що застосовується до установок, що виробляють електроенергію з вичопного палива (ст. 32 і 36 Закону).

Звертаючись до преамбули Екологічної хартії та її статей 1, 6 та 7, Рада наводить такі базові аргументи:

по-перше, з підготовчої роботи випливає, що ці положення мають на меті реагувати на труднощі у постачанні газової енергії шляхом збільшення національних потужностей з переробки скрапленого природного газу. Роблячи це, вони реалізують конституційні вимоги, властиві захисту основних інтересів нації, включаючи незалежність нації, а також основні елементи її економічного потенціалу (п. 11 рішення);

по-друге, оскаржувані положення передбачають, що продовження експлуатації плавучого LNG-терміналу, а також встановлення такого терміналу на території порту Гавр є можливим, якщо необхідно збільшити національні потужності з обробки зрідженого природного газу, щоб забезпечити безпеку постачання. Проте з преамбули до Екологічної хартії випливає, що збереження навколишнього середовища має здійснюватися так само, як інші фундаментальні інтереси нації, і що вибір, спрямований на задоволення потреб сьогодення, не повинен ставити під загрозу потенціал майбутнього покоління для задоволення власних потреб. Тому, якщо не ігнорувати статтю 1 Екологічної хартії, ці положення можуть застосовуватися лише у випадку серйозної загрози безпеці газопостачання (п. 12 рішення);

по-третє, положення ст. 29 передбачають, що плавучий термінал LNG, визначений наказом, підлягає правилам і міжнародно визнаним заходам безпеки, які застосовуються до категорії суден, і зокрема до тих, що перевозять скраплений природний матеріал усі приписи, прийняті префектом за пропозицією влади, наділеної повноваженнями портової поліції, зокрема з метою запобігання незручностям або небезпеці для навколишнього середовища. Ці вимоги визначають зобов'язання, пов'язані з демонтажем або адаптацією установок і обладнання після закінчення їх експлуатації, включаючи будь-які зобов'язання щодо повторного використання ділянки (п. 13 рішення);

по-четверте, з одного боку, положення статті 30, які передбачають процедурні винятки, застосовуються лише до будівництва плавучого LNG-терміналу на території порту Гавр і протягом періоду експлуатації, який не може перевищувати п'яти років. З іншого боку, ці винятки, які перелічені вичерпно, можуть бути реалізовані, лише якщо вони суворо пропорційні потребам цього проекту та до 1 січня 2025 року. У всіх випадках громадськість інформується про значний вплив проекту на навколишнє середовище та здоров'я людини, і оператор повинен дотримуватися заходів для уникнення та зменшення шкоди видам, що охороняються, та середовищам їх існування. Крім того, протягом шести місяців з моменту введення в експлуатацію терміналу оператор зобов'язаний провести загальнодоступне дослідження щодо впливу на навколишнє середовище, пов'язаного з експлуатацією терміналу. Він також повинен за шість місяців до завершення операції надати оприлюднене дослідження про умови демонтажу експлуатації, вжиті компенсаційні заходи та стан біорізноманіття та підлог. Крім того, рішення компетентного органу, прийняті відповідно до цих винятків, можуть бути оскаржені в адміністративному судді, в тому числі в порядку спрощеного провадження (п. 14 рішення). Зважаючи на вищенаведене, Конституційна рада прийшла до висновку, що оскаржувані положення не порушують статтю 1 Екологічної хартії, відповідно, жодну іншу статтю Екологічної хартії чи конституційну вимогу за умови цього самого застереження, узгодженими з Конституцією [10].

Резюмуючи, ст. 1 Екологічної хартії вимагає від законодавця пошуку дуального балансу: з одного боку, баланс між збереженням навколишнього середовища та іншими фундаментальними інтересами нації, та, з іншого боку, баланс між потребами теперішнього та майбутніх поколінь.

Важливо зробити акцент на тому, що Хартія встановлює нову категорію конституційних прав, що фактично є доповненням до особистих, політичних, соціально-економічних прав. Ці права відповідно супроводжуються обов'язками, що містяться у ст. 2, 3 та 4 Екологічної хартії.

Висновки. У сучасному світі спостерігається тісний зв'язок між екологічними правами та правами людини у цілому. Є загальновизнаним факт, що захист навколишнього середовища та захист прав людини нерозривно пов'язані між собою. Конституційна рада у своїй судовій практиці підкреслює такий зв'язок та встановлює, зокрема, право кожного жити у збалансованому середовищі і останнє розглядається як суб'єктивне право.

У рішенні від 31 січня 2020 року орган конституційної юрисдикції Французької Республіки постановив, що з преамбули Екологічної хартії випливають цілі конституційного значення, а саме: захист навколишнього середовища, загальної спадщини людей.

Рішенням від 12 серпня 2022 року Конституційна рада розширила сферу дії ст. 1 Екологічної хартії та обмежила сферу застосування кількох положень закону, що стосуються надзвичайних заходів для захисту купівельної спроможності, за допомогою двох застережень щодо тлумачення. Тож, право на збалансоване навколишнє середовище можна сміливо інтегрувати до процесу сталого розвитку та визначити метою (ціллю) урядів держав, заснованих на верховенстві права.

ЛІТЕРАТУРА

1. Alexandre Kiss. Environnement, droit international, droits fondamentaux. *Cahiers du Conseil constitutionnel*. Janvier 2004. № 15. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/nouveaux-cahiers-du-conseil-constitutionnel/environnement-droit-international-droits-fondamentaux> (дата звернення: 15.01.2025).
2. Бадида А.Ю. Поняття «конституційного блоку» в Французькій Республіці: доктрина і судова практика. *Сучасний конституціоналізм: проблеми теорії та практики* : Матеріали наукового семінару (Львів, 19 червня 2020 р.). 2020. С. 7–13.
3. Décision n° 2014-394 QPC du 7 mai 2014. Société Casuca (Plantations en limite de propriétés privées). URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2014/2014394QPC.htm> (дата звернення: 25.08.2024).
4. Loi constitutionnelle n° 2005-205 du 1er mars 2005 relative à la Charte de l'environnement (JORF n°0051 du 2 mars 2005 page 3697). URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/contenu/menu/droit-national-en-vigueur/constitution/charte-de-l-environnement> (дата звернення: 14.01.2025).
5. Décision n° 2012-283 QPC du 23 novembre 2012. M. Antoine de M. (Classement et déclasserement de sites). URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2012/2012283qpc.htm> (дата звернення: 13.01.2025).
6. Décision n° 2013-666 DC du 11 avril 2013. Loi visant à préparer la transition vers un système énergétique sobre et portant diverses dispositions sur la tarification de l'eau et sur les éoliennes. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2013/2013666DC.htm> (дата звернення: 13.01.2025).
7. Décision n° 2019-823 QPC du 31 janvier 2020. Union des industries de la protection des plantes (Interdiction de la production, du stockage et de la circulation de certains produits phytopharmaceutiques). URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2020/2019823QPC.htm> (дата звернення: 25.08.2024).
8. Бадида А. Ю. Конституційний контроль у Французькій Республіці: теоретико-правовий вимір : Монографія. Ужгород : PIK-У, 2024. 388 с.
9. Christelle de Gaudemont. Un nouvel objectif de valeur constitutionnelle consacré par le Conseil constitutionnel. *Dalloz*. 13 février 2020. URL: <https://actu.dalloz-etudiant.fr/a-la-une/article/un-nouvel-objectif-de-valeur-constitutionnelle-consacre-par-le-conseil-constitutionnel/h/22799bbecb02099bf814407bbb5bba33.html> (дата звернення: 14.01.2025).
10. Décision n° 2022-843 DC du 12 août 2022. Loi portant mesures d'urgence pour la protection du pouvoir d'achat. URL: <https://www.conseil-constitutionnel.fr/decision/2022/2022843DC.htm> (дата звернення: 14.01.2025).